

Интернет» охватывает такие онлайн-ресурсы: информационные веб-сайты – сайты газет, журналов и т. п., институциональные или официальные – правительственные и сайты ЕС учреждений, он-лайн-социальные сети, блоги и видеохостинг веб-сайтов.

Ключевые слова: средства массовой информации, европейское политическое сознание, Интернет, новейшие технологии, осведомленность.

Pikula Mykola. Latest Technology as Determinants of Development of the European Political Consciousness. Although the increase in the amount of information does not automatically make a more informed society, the increase of digital communications enhances opportunities for and selection of information, which requires a person and that meets its needs and interests. The latest information on the delivery channels about European affairs become an active tool for shaping the European political consciousness. Based on the analysis of the use of information for the Europeans and the perception of sources of information concerning the European affairs, identified a number of determinants of Europeans awareness of the EU and the formation of a European political consciousness. Ideological values, attitudes and patterns of behavior are distributed via the Internet. Thus, the latest information technology not only to spread the values of European society and determine the awareness of Europeans on various issues of public life, which provides assistance to its adaptation to the realities of modern life, the measure of awareness depends on a person's behavior in the living space, based on it is formed and European political consciousness. The concept of "all Internet" covers online resources: information websites - newspaper sites, magazines, etc., institutional or official sites - government and EU institutions sites online social networks, blogs and video hosting web sites.

Key words: media, European political consciousness, the Internet, new technologies, information awareness.

Стаття надійшла до редколегії 07.05.2016 р.

УДК 32.019.51

Наталія Ротар

Символічна репрезентація громадянської ідентичності в друкованих ЗМІ України

У статті визначено особливості процесу символічної репрезентації громадянської ідентичності на сторінках друкованих ЗМІ України. Установлено, що офіційні, аналітичні, масові та бізнес-видання суттєво відрізняються між собою за формами й характером символічної репрезентації громадянської ідентичності, однак їхньою спільною рисою є відсутність домінування позитивних оцінок політичних свят. Найбільше спільних рис у символічній репрезентації громадянської ідентичності в друкованих ЗМІ України віднайдено щодо Державного прапора України та Державного гімну України, які після листопада 2013 р. набули однозначної репрезентації як символи громадянської ідентичності. Бізнес-видання звертають мінімальну увагу на репрезентацію громадянських ідентичностей не тільки на символічному рівні, який вимагає достатньо високого рівня емоційного включення, але й на рівні звернення до раціонального, зокрема через традиційну для них тему економічних інтересів.

Ключові слова: громадянська ідентичність, символічна репрезентація, друковані ЗМІ України, політичне свято, політичний символ.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасній політичній науці на тлі постійних дискусій щодо розмитості та неструктурованості категорії «політична ідентичність» відбувається зростання інтересу до дослідження громадянської ідентичності, яка, порівняно з політичною, має більш стабільні форми існування та проявів. Саме для громадянської ідентичності принципового значення набуває символічний простір держави, що є джерелом посилення зв'язку між нею та громадянами. Проте символічний простір держави, особливо в його офіційному вимірі, є достатньо консервативною сферою, яка потребує постійної актуалізації за допомогою сучасних засобів масової комунікації.

Мета статті – визначення особливостей символічної репрезентації громадянської ідентичності в друкованих ЗМІ України. Процес символічної репрезентації громадянської ідентичності в ЗМІ розумітимемо як їх можливість за допомогою комунікативних стратегій медіа-дискурсу презентувати образ нашої держави за посередництва політичних символів, які надають громадянській ідентичності чітких упізнаваних обрисів.

Структура інформаційного масиву, що став основою дослідження, представлена сукупністю чотирьох груп ЗМІ, які різняться між собою за тематичною спрямованістю та цільовою аудиторією: по-перше, це офіційні видання («Голос України», «Урядовий кур'єр»); по-друге, аналітичні друковані ЗМІ («Дзеркало тижня»); по-третє, масові видання із суспільно-політичним компонентом («День»); по-четверте, бізнес-видання («Фокус», «Репортер», «Кореспондент»). Основним методом, який використовувався для дослідницької роботи з інформаційним масивом, що хронологічно охоплює 2010–2014 рр., став критичний дискурс-аналіз.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Інструментальними маркерами символічної репрезентації громадянської ідентичності виступатимуть, по-перше, політичні свята (для цього дослідження – День Незалежності, День Конституції), які є тим інструментом символічної політики держави, що стимулює громадянську солідарність та від моменту запровадження потенційно сприяє не лише формуванню, а й проявам громадянської ідентичності у вигляді політичних дій; по-друге, символічні атрибути державності (Прапор України, Гімн України, Герб України, що як загальноновизнані та однаково інтерпретовані символи є основою стабільної символічної репрезентації громадянської ідентичності).

Політичні свята є тим «пам'ятним механізмом у часі та просторі, який укріплює національну ідентичність» і символізує, хто «Ми» є і як «Ми» такими стали [81, с. 1]. Основними політичними святами, які увібрали в себе весь спектр значень громадянської ідентичності українців, є День незалежності України (24 серпня) та День Конституції (28 червня). Започаткування святкування Дня незалежності України саме 24 серпня відбулось у 1992 р., коли, «зважаючи на волю українського народу та його одвічне прагнення до незалежності, підтверджуючи історичну вагомість прийняття Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року», постановою Верховної Ради України цей день набув статусу «державного загальнонародного свята України» [20]. Того ж року розпочався процес формування державної політики інформаційного супроводу друкованими ЗМІ України відзначення Дня незалежності України. Спершу, постановами ВРУ визначено «запропонувати» (1992) [43], згодом «рекомендувати» (1993) [44] засобам масової інформації широко висвітлювати значення цієї події в житті українського народу та її святкування. Зі зміною конституційної моделі, завдання ЗМІ щодо відзначення Дня незалежності визначалися президентською гілкою влади як «забезпечення висвітлення підготовки до 6-ї річниці незалежності України, роз'яснення внутрішньої і зовнішньої політики нашої держави» (1997) [53] або «забезпечити широке висвітлення заходів з підготовки та відзначення 15-ї річниці незалежності України» (2006) [63]. Наголосимо, що, починаючи з 2007 р., друковані ЗМІ як механізм поширення інформації про політичне свято Дня незалежності фактично випадають зі спектра державних механізмів формування громадянських ідентичностей, основну увагу акцентуємо на символічній репрезентації незалежності України засобами «проведення тематичних радіо- й телепередач, виступи провідних учених, громадських діячів, показ кращих фільмів українського кінематографу» (2007) [64]. Концептуально ця тенденція зберігається й сьогодні. Більше того, завдання Державного комітету телебачення та радіомовлення України, який регулює весь інформаційний простір України, у Президентських указах 2014 р. та 2013 р. має однакове формулювання: «забезпечити висвітлення, у тому числі за кордоном, заходів із підготовки та відзначення 22-ї річниці (2014 р. – 23-ї річниці) незалежності України, організувати проведення тематичних радіо- і телепередач» [65]. На тлі наведених вище показників, які демонструють збереження довіри й інтересу до друкованих ЗМІ, нехтування цим механізмом поширення символічної репрезентації смислів громадянської ідентичності, видається необґрунтованим.

Сьогодні понад 50 % громадян України визнають День незалежності України справді великим (20,0 %) або звичайним святом, як і інші офіційні свята (46,1 %); для 27,2 % – це не свято, а звичайний вихідний день; 4,3 % не визнають День незалежності святом та вважають, що він повинен бути робочим [76]. Але – для 46,0 % населення півдня України й 42,7 % мешканців Сходу День

Незалежності України є не святом, а звичайним вихідним днем (для порівняння – у Західному регіоні України кількість громадян, які дотримуються подібної позиції, становить 16,1 %) [77]. Зауважимо, що, аналізуючи ставлення українців до Дня незалежності, зафіксованого дослідженням Центру Разумкова у 2013, на сторінках «Дзеркала тижня» наголошено, що воно «має засмутити скульпторів вітчизняної державності. Лише трохи більше ніж 15 % вважають цю дату великим святом. Близько 30 % вдоволено сприймають його як зайвий вихідний. Майже 46 % ставляться до нього так само, як і до інших офіційних торжеств. Тобто з відомою часткою байдужості й наростаючою часткою роздратування» [49].

Структура інформаційного масиву друкованих ЗМІ як засобу «транспортування символів» [82, с. 86], предметом якого є День незалежності України, представлена трьома типами повідомлень: (1) офіційні вітання; (2) громадська думка; (3) редакційна позиція, які традиційно з'являються на шпальтах періодики напередодні політичного свята. Проаналізуємо особливості репрезентації громадянської ідентичності на рівні окреслених типів повідомлень.

Насамперед звернемося до вивчення опублікованих виступів офіційних осіб, які, по-перше, окрім «Урядового кур'єра» та «Голосу України», були надруковані лише у 2011 р. у «Дзеркалі тижня» (у № 29 за 22–29 серпня 2014 р. цього періодичного видання вітання президента та прем'єр-міністра відсутні); по-друге, в «Урядовому кур'єрі» друкувалися вітання лише прем'єр-міністра. Отже, громадянин України, який матиме наміри прочитати вітання політичних лідерів національного рівня, не зможе зробити це, звернувшись до одного періодичного видання будь-якого тематичного спрямування. По-третє, у період 2010–2013 рр. лише у двадцяті річницю Незалежності України (варто ще раз наголосити, що йдеться про *надруковані виступи*), це політичне свято визначене саме в категоріях свята: «Щиро вітаю народ України з великим національним святом – ювілеєм Незалежності України!» [2]. Таке звернення повторилось у 2014 р.: «У день національного свята ми звертаємося до пам'яті поколінь українців, які пройшли цією землею перед нами, які боролися, творили і наближали нашу Незалежність» [80].

В офіційних виступах громадянство як маркер репрезентації громадянської ідентичності на символічному рівні політичного свята Дня незалежності України розкривається через поняття «Дорогі співвітчизники!» [4], яким традиційно розпочинаються всі офіційні промови; *громадянин* («Я хочу, щоб кожен громадянин України знайшов достойне місце в цій найважливішій для нашого народу справі [творення нової України]» [3]; «Запорука державотворчого успіху – у суспільній згоді, творчому об'єднанні зусиль мільйонів громадян вільної та незалежної України» [4]; *сини й доньки* («Впродовж віків найкращі доньки та сини України мріяли про незалежну країну, в основі якої є свобода, гуманізм та демократія» [10]); *люди* («... незалежно від подій у державі люди працювали, виховували дітей і сподівалися на достойне життя, сильну та справедливу владу» [4], «Зі святом незалежності Вас, дорогі люди України!» [2], «Запорукою успіху вбачаю найбільше багатство України – її людей ...» [2]); *українці* («Кожен із нас чітко усвідомлює, яку країну ми разом будемо. Це – сучасна, демократична, правова, високотехнологічна і розвинена держава, яка є невід'ємною складовою європейського цивілізаційного простору. І ця мета об'єднує всіх українців, незалежно від політичних уподобань чи віри» [79]). Але контекстуально жодне звернення в офіційних промовах не насичене громадянським змістом, не актуалізує емоційного зв'язку між громадянами та державою, що підтверджується і наведеним вище розмаїттям семантичних форм звернень. Наприклад, у США, традиційне звернення *американський народ*, актуалізує саме громадянську ідентичність, і будь-яке інше звернення на офіційному рівні передбачає різні категорії американських громадян.

Так само в офіційних промовах не знає символічної репрезентації такий маркер громадянської ідентичності, як патріотизм, можна навіть стверджувати, що впродовж 2011–2013 рр. апеляція до патріотизму як символічного зв'язку з нацією, державою, країною, свідомо була вилучена з офіційного дискурсу. Натомість, в офіційних промовах лідерів держави, присвячених Дню незалежності України, активно використовувався своєрідний сурогатний заміник патріотизму – поняття *прагматичні цінності (національний прагматизм)*. Національний прагматизм пропонувалося розуміти як платформу дій влади («Ми стоїмо на платформі національного прагматизму й відстоюємо в першу чергу інтереси нашої країни, українських громадян» [10]), яка ґрунтується на інтересах громадян України («Національний прагматизм, в основі якого закладено інтереси українського громадянина, – це наш дороговказ у побудові відносин з іншими державами» [79])

та зорієнтована в площину зовнішньої політики («Сьогодні Україна будує не запозичену з міфів ідею, а державу, що твердо спирається на прагматичні цінності, відстоює свої інтереси в глобалізованому світі і зберігає своє унікальне обличчя» [3]). Як опосередковану актуалізацію почуття патріотизму можна визначити використання категорії *любов до країни* («Ми любимо нашу країну. Український народ за ці роки не раз демонстрував свою мудрість та толерантність. Тож бережімо один одного, адже Україна – це всі ми!» [10]) та *любов до рідної землі* («Нехай не вичерпується джерело Вашої [а чому не Нашої, чи Нашої з Вами] віри, надії і любові до рідної землі, енергії і впевненості у власних силах» [4]).

Офіційний дискурс політичного свята передбачає достатньо високий рівень емоційності, яка має виконати функцію суспільної інтеграції на символічному рівні. Одним із понять, що має емоційне навантаження та водночас є маркером репрезентації громадянської ідентичності, є поняття Батьківщина. Саме воно вбирає в себе всі формальні та неформальні аспекти ідентифікаційного зв'язку з конкретним суспільним і політичним простором, що сприймається як *Мій / Наш*. Однак в офіційних привітаннях із нагоди Дня незалежності України лише один раз використано поняття Батьківщина – у контексті зовнішньополітичної ідентифікації: «Звичайно, нам потрібно ще багато зробити, щоб Батьківщина увійшла до числа найрозвиненіших країн світу ...» [2]. В усіх інших контекстах використовується термін *держава*, при чому домінують контексти минулого України («Наша молода держава пройшла непростий шлях становлення» [3]) чи майбутнього («Наша мета – сильна європейська демократична держава, яка підносить, гідно захищає і забезпечує права та свободи своїх громадян» [3]; «Наша держава росте, відкриває для себе нові можливості та перспективи» [4]). Навіть поодинокі згадування теперішнього не вкладені у стверджувальні форми, а відсилають до минулого: «Ми будемо державу. Ту, про яку мріяли наші попередні покоління» [10], що провокує питання – а чи мріє про Українську державу теперішнє покоління, насамперед її політична еліта.

В офіційних вітаннях із нагоди Дня незалежності України, надрукованих у ЗМІ в серпні 2014 р., з'являються символи емоційного ряду, які невід'ємно пов'язані з необхідністю нашої країни захищатися від зовнішньої агресії – *подолання ворога* («Український народ переміг диктатуру, яка здавалася нездоланною. Він, безсумнівно, здолає не лише агресора та його поплічників, а й корупцію, некомпетентність, нехлюйство»); *віра в перемогу* («У нас все вийде. Тому, що ми – народ. Тому що ми у себе повірили»); *пам'ять та слава героям* («Вічна пам'ять нашим воїнам, які полягли за свободу нашої країни. Слава нашим героям!») [80].

Отже, здійснений аналіз офіційного дискурсу політичного свята Дня незалежності України, який частково представлений у друкованих ЗМІ України вказує на (1) обмежене використання маркерів громадянської ідентичності в офіційних промовах, відхід від чого почався у 2014 р.; (2) відсутність розуміння політичною елітою себе як частини української громадськості у 2010–2013 рр. (на це вказує домінування використання понять *Ваша / Ваш* поряд із *Ми* (у сенсі влада), ніж *Наша / Наш*), що фактично не дозволяє розуміти опубліковані офіційні промови як джерело формування та символічної репрезентації громадянських ідентичностей в Україні. Зауважимо, що у вітанні А. Яценюка з нагоди 23 річниці Незалежності України жодного разу не використано поняття *Ми* з будь-яким смисловим навантаженням, зокрема і в сенсі влади чи політичної еліти.

Традиційно напередодні святкування Дня незалежності на сторінках друкованих ЗМІ України друкуються численні оцінки громадян України як факту незалежності України, так і 24 серпня як політичного свята. Здійснений аналіз друкованих ЗМІ України засвідчив, що смисли, які вкладаються громадянами в зміст політичного свята Дня незалежності України, у період 2010–2014 рр. були опубліковані тільки на сторінках офіційних і масових видань, аналітичні та бізнес-видання такої інформації не подавали. Громадські оцінки Дня незалежності містять прямі посилання на цей день як на політичне свято: «Сердечно вітаю Вас із найбільшим національним святом українського народу – Днем Незалежності України! День Незалежності України – подія велика і свята» [13]; «Сьогодні Україна святкує своє національне свято: 22-гу річницю своєї Незалежності. У цей важливий момент національного святкування я дуже рада передати свої найтепліші вітання українському народові» [15]; Перекопаний, що для більшості українців День Незалежності – значуще загальнонародне свято, яке дає нам можливість відчувати себе єдиною нацією. Для мене це особисте свято, рівнозначне за відчуттями і сприйняттям власному дню народження ... (генеральний

директор ВАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь» [78]); «День Незалежності України у моїй родині відзначають на рівні з Різдвом Христовим та Великоднем» [78] (консультант підприємства «ЗахідЕкоГруп»).

Зважаючи на те, що національні політичні свята як механізм конструювання та символічної репрезентації громадянських ідентичностей є відображенням суспільно-політичної динаміки, важливим є визначення смислового наповнення свята День незалежності України громадянами нашої держави, опублікованих на сторінках періодичних видань. Отже, День незалежності – це:

– *свято, що символізує боротьбу*: «Наша історія – це боротьба за незалежність, тобто жити так, як бажає народ, а не терпіти над собою зверхність наших сусідів близьких чи далеких зі Сходу чи Заходу» [72]; «Дехто й досі говорить, що, мовляв, незалежність легко дісталася українцям. ... Насправді українці віддали за незалежність стільки життів, як мало який інший народ Європи» [39];

– *свято, що символізує досягнення*: «А позитив я бачу в тому, що Україна 22 роки тому здобула свою незалежність, а отже, й право на нормальний розвиток, зростання, й згодом, на інтеграцію до Євросоюзу» [19]; «Найціннішим та найвагомішим досягненням нашої незалежності вважаю набуття справжньої свободи, відродження української духовності, самосвідомості народу» [78]; «Незалежність дала мені найнеобхідніше ... – свободу» [78]; «незалежність України подарувала нам визнання у світі, досвід демократичного устрою» [78];

– *свято, що символізує краще майбутнє*: «Добре те, що в нашої країни 22 роки тому з'явився шлях, який відкриває Україні дорогу до майбутнього, але яким буде це майбутнє, залежить виключно від нас самих» [19]; «Сьогодні наше завдання – зробити усе заради наповнення незалежності справжнім змістом, докласти максимум зусиль і снаги, щоб наблизити пору розквіту нашої Вітчизни» [13];

– *свято, що актуалізує проблеми*: «Здобуття незалежності 1991 року не означає, однак, що боротьба за повну незалежність, зокрема економічну й духовну, закінчилася» [72]; «Перш за все потрібно преображення людини, її мислення й дії. Ґрунтового відновлення потрібно нашим українським родинам» [13]; «хотілося б, щоб ми швидше піднімалися, відроджували свою мову, культуру, традиції» [29]; «діставши можливість вільно мислити, вільно висловлюватися на будь-які теми, ми не навчилися культури мислення й висловлювання» [19]; «наша країна не звикла самотійно розв'язувати свої проблеми. Вона постійно сподівається на те, що хтось зробить це за неї, хтось позичить грошей, хтось продасть газ за низьку ціну, а такого не буває» [19]; «Гірко нині бачити зневагу й ненависть до українського слова, історії, традицій. Щось не те і не так будемо, браття!» [78]; «По суті, головна проблема незалежності України полягає в тому, що народ досі не став господарем на своїй землі. Громадяни ще навіть не знають, що таке – смак справжньої незалежності, коли із символів вона переходить у персональний зміст» [39]. Саме остання позиція вказує на те, що громадяни України відчувають проблему несформованості своєї громадянськості, опосередковано вказуючи на те, що саме вона є проблемою розвитку Української держави.

Отже, зі спектра наведених смислів громадянської ідентичності, що набувають символічного значення під час святкування Дня незалежності України, найбільш варіативним, а отже, і важливим для розуміння себе як громадянина України, є смисл «свято, що актуалізує проблеми». Безапеляційна громадянська ідентичність зафіксована нами тільки у твердженнях, що належать українській молоді: «кого з моїх однолітків здивує жовто-блакитний прапор чи гімн П. Чубинського? Однак, вивчаючи історію нашої країни, розумію: не можна сприймати це як належне. Моя Батьківщина – Україна. Моє покоління об'єднує національна свідомість. Хоч би де була, завжди плекатиму в собі почуття належності до українського народу» [78] (Харків); «за часів Незалежності перед моїм поколінням відкрилися нові обрії для самоствердження – в навчанні, бізнесі, кар'єрі, у побудові вільного життя не в чужих краях, а на рідних теренах» [78] (Чернівці); «Я навіть не можу собі уявити, що колись був час, коли Україна була частиною Російської імперії або Радянського Союзу, напевно, тому що в той час я не жила. Я народилася в незалежній, вільній країні й вдячна за це Богові» [19]. На нашу думку, зафіксоване позиціонування власної громадянської ідентичності саме серед представників молодого покоління вказує на те, що для нього громадянська ідентичність вона інтегрована в політичну свідомість у процесі первинної політичної соціалізації.

Щодо редакційної позиції, яка традиційно з'являється на шпальтах періодики напередодні політичних свят, то її поява характерна для офіційних, аналітичних та масових видань. Наприклад,

напередодні Дня незалежності 2013 р. «Урядовий кур'єр» концентрує свій погляд на найважливіших здобутках України за всі роки незалежності: президентська держава; без'ядерний статус; перше «золото» Олімпіади; своя антарктична станція; Конституція; власна валюта; «великий договір» із Росією; перший космонавт; єдиний податок; немає колгоспів; морський старт (плавучий космодром для запуску ракет «Зеніт-3SL»); кардіохірургія для новонароджених; Клички зібрали пояси; вершина Євробачення; щоб народжували (допомога при народженні дитини); Золото Канн; ЗНО замість вступних іспитів; нарешті в СОТ; старт адмінреформи; житло стає доступнішим; з інтернатів – до сім'ї; Євро-2012 [1]. Цей перелік пропонується як упізнаваний кожним українцем перелік маркерів символічної репрезентації громадянської ідентичності. Проте з наведеного переліку швидше лише маркери «Клички зібрали пояси», «вершина Євробачення», «Євро-2012» символічно пов'язують громадянина з державою, оскільки саме вони свого часу потужно актуалізувалися в інформаційному просторі України.

Дискурс свята День незалежності України характерний для «Дзеркала тижня», особливо періоду 2010–2013 рр. не створює підстав для того, щоб українці пишалися своєю країною. Стверджуючи, що в більшості громадян України «цей синьо-жовтий день календаря викликає не більше емоцій, ніж День працівника вітчизняної харчової промисловості або Міжнародний день ліквідації рабства» [49], на сторінках щотижневика ставиться питання – «Що нас єднає? Конституція? Покалічена, осквернена, ніким не виконувана і всіма проклята? Мова, яку дозволено ігнорувати, перекручувати, називати телячою й заперечувати сам факт її існування? Герб, що ось уже п'ятнадцять років чекає законодавчого затвердження? Історія, яка так і не написана, але вже всіх пересварила? Церква? Яка саме? Можливо, державний прапор?» [48]. Ми погоджуємося з редакторською позицією, що поширення й ствердження громадянських ідентичностей має ініціюватися політичною елітою («Відсутність страху перед великими завданнями, дерзновенність задуму, щира впевненість в успіху, яка заражає всіх довкола і в природний спосіб створює те, що має називатися елітами» [49]), але за тривалої відсутності в країні дієвої в інтересах нації політичної еліти, ці функції мають активно виконувати інститути громадянського суспільства та ЗМІ. Проте «Дзеркало тижня» у своїх глибоко аналітичних, проблемних статтях удається до ототожнення країни (Батьківщини) та політичного режиму, що робить неможливим репрезентацію громадянських ідентичностей – негативне ставлення до політичного режиму підсвідомо формує негативне ставлення до країни (Батьківщини) і не сприяє сприйняттю символів громадянських ідентичностей, до яких належать і політичні свята. Наприклад, 2012 р. видання публікує результати соціологічного дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи», але стиль подання інформації, що супроводжується надто великою кількістю метафор, швидше вказує на скептично-негативне ставлення до режиму В. Януковича, ніж на характер громадянських ідентичностей, сформованих / несформованих за період незалежності [69]. У № 29 за «Дзеркала тижня. Україна» 21–29 серпня 2014 р. матеріалів із вітаннями з нагоди Дня незалежності не розміщено. Редакція розміщує статтю, яка опосередковано провокує читача до роздумів – чи варто ідентифікувати себе із залежною державою? Відповідь ствердна («24 серпня — День незалежності громадян від залежності держави. День незалежності людей дії: тих, які воюють, які рятують, які дають прихисток, які генерують реформи, які пропонують виходи, які проводять розслідування злочинів старої й нової влади, які заявляють про здирництво, які не дають хабарів. Це День людей, котрі відмивають, чистять, ремонтують те, що вони готові фарбувати в кольори українського прапора»), але відкритим залишається питання незалежності України: «У переддень Дня незалежності ми переживаємо найбільшу їй загрозу. І не тільки тому, що йде війна, а тому, що на самовизначення нашої країни, як ніколи, намагаються впливати майже всі значимі світові столиці» [34].

Порівняно з урядовими та аналітичними друкованими ЗМІ, масовий суспільно-політичний «День» на своїх шпальтах пропонує механізми символічної репрезентації громадянських ідентичностей, зорієнтовані на їх інструментальне використання громадянами. По-перше, подібно до всіх «цивілізованих країн, де День Незалежності – одна з найбільш значимих дат у календарі», пропонується «заповнювати вакуум державницьких та патріотичних настроїв шляхом виробництва якісного контенту, передовсім, телевізійної документалістики. ... цілком очевидно – що і як громадяни думають, говорять, як вони сприймають дійсність, якою бачать свою роль у країні, а країні – у світі та, зрештою, за кого завтра осмислено проголосують, – значною мірою залежить від

того, чим їх сьогодні «годує» на ТБ» [57]. Зважаючи на те, що у 2013 р. передачі подібного характеру були запропоновані тільки трьома українськими каналами – УТ-1, «Інтер», «5 канал» – журналісти звернулися до медіа-експерта О. Довженка з проханням пояснити таку неуважність українських телевізійників до трансляції передач, що формують та стверджують, підживлюють громадянську ідентичність. Нагадаємо, що згідно з президентським указом 2013 р. щодо святкування Дня незалежності України, саме на телебачення покладалося завдання інформаційного супроводу цього свята. Однак О. Довженко вважає, що потрібно розділяти свята й знакові дати: «Прикладом світських свят для українців є лише Новий рік. День Незалежності чи День Конституції України – це лише знакові дати. У суспільстві не з'явилося жодних знакових ритуалів, пов'язаних із цими датами, і я не думаю, що колись з'являться. А оскільки на комерційних телеканалах працюють люди з тверезим розрахунком, то вони розуміють, що якщо для їхньої аудиторії це звичайний день, відповідно мають працювати тематичні й жанрові преференції звичайного вихідного дня. Канали з патріотичним «продуктом» у цей день, на жаль, просто не будуть дивитися» [57]. Така відвертість експерта провокує думку, що телерадіопростір України не зацікавлений в інформаційному підживленні громадянських ідентичностей, їх актуалізації тощо. Проте телевізійний ефір Дня незалежності України 2014 р. наочно продемонстрував важливість трансляції телепередач, що насичені смислами та символами української державності, що є прямими маркерами громадянської ідентичності. І найголовніше, глядацька аудиторія дивиться «канали з патріотичним «продуктом».

По-друге, масово демонструвати символи громадянської ідентичності під час політичних свят. Зокрема, за ініціативою видання «День» (2013) запропоновано демонструвати свою громадянську ідентичність на символічному рівні саме в День незалежності України. Напередодні редакція провела опитування в різних містах України, результати якого були надруковані на шпальтах видання. Опитувані одностайні в оцінках необхідності такої символізації громадянської ідентичності під час політичного свята, наголошуючи, що «вдягти вишиванку – означало задекларувати свою громадянську позицію»; «кожен свідомий громадянин України розуміє, що День Незалежності – це свято, атрибутом якого обов'язково має бути деталь-символ приналежності до великої нації українців»; «Нам потрібно об'єднувати країну цими символами [вишиванка та українська мова], а не протиставлятися ними»; «Ініціатива газети «День» запропонувати українцям ідентифікувати себе з вишиванкою в День Незалежності є дуже вдалим способом продемонструвати реальну кількість небайдужих»; «День Незалежності – це якраз те свято, коли варто вдягнути вишиванку без зайвих роздумів»; «Є символи, які визначають ідентичність народу, приналежність до одного кореня, його культурний рівень»; «коли як не в День Незалежності кожен українець може підкреслити своє ставлення до Батьківщини, виказати їй своє шанування»; «ідея вдягти вишиванку на День Незалежності є своєчасною. Навіщо створювати ці ідентифікатори штучним шляхом, якщо можна згадати і повернутися до вже існуючих?» [31]. Наведені позиції громадян засвідчують, що позиція медіа-експерта щодо недоречності трансляції телевізійних передач патріотичного змісту, зорієнтованих на підкріплення громадянських ідентичностей у святковий День незалежності України, є такою, що не відповідає інтересам частини громадян. Безумовно, телевізійна аудиторія так само, як і читацька аудиторія друкованих ЗМІ, має достатньо визначену цільову аудиторію зі своїми вимогами до інформаційного продукту, проте державне політичне свято (один день на рік), так само як актуалізує потребу одягнути вишиванку, актуалізує потребу отримання інформації, яка стверджує громадянські ідентичності.

Зауважимо, що в останньому випуску напередодні Дня незалежності України 2014 р. «День» відійшов від традиційної структури свого медіа-дискурсу. Насамперед ідеться про відсутність вітань і надрукованих позицій громадян України з оцінками цього політичного свята, у яких віддзеркалюються смисли громадянської ідентичності. Натомість, на шпальтах видання розміщено дві позиції, які є до певної міри опозиційними одна одній в оцінках того, що таке незалежність для України в умовах зовнішньої агресії та анексії. Зокрема, друкуючи позицію співголови Польсько-російської групи зі складних питань А. Ротфельда (*«З'явилося нове явище: українське суспільство віднайшло відчуття власної ідентичності, власних цілей та амбіцій. Воно буде готове заплатити високу ціну за власний вільний вибір шляхів сучасного розвитку. Однак ці зміни вимагають часу. Жодних видовищних рішень не буде, нічого не відбудеться відразу»* [58]), редакція розміщує статтю Тримбача С. «Держава / недержавка», яку автор починає словами: «Відзначатимемо 23-тю річницю

незалежності Української держави», – а завершує: «І нині ми практично не бачимо того, що відбувається на Донбасі. ... А що показувати? Як крадуть під час війни, як на війні наживаються? Як зраджують нібито ж своїх? Кидають їх напризволяще? А потім “правильні” люди промовляють “правильні” слова про служіння Вітчизні... Це найстрашніше, із чим ми зустрічаємо свято Незалежності. Ми залежні від людей без честі й совісті, від крадіїв у космічних масштабах. Для яких війна не є ступором, вона для них – звичне середовище. З нами ведуть війну уже багато десятиліть. І весь час ми програємо. ... Може, хоч цього разу ми не програємо?» [62]. Уперше на сторінках видання за період 2010–2014 рр. свято незалежності України очима українського журналіста подається в мініорних нотах із багатьма відкритими питаннями, які повинна вирішувати наша держава, тоді як позиція закордонного політика, навпаки, указує на те, що громадянська ідентичність для українців стала невід’ємною частиною їхньої свідомості.

Отже, здійснений аналіз трьох типів інформації – офіційні вітання, громадська думка, редакційна позиція, які були надруковані в ЗМІ з нагоди Дня незалежності України, – засвідчує, що символічна репрезентація громадянської ідентичності в рамках інформаційного супроводу цього політичного свята суттєво відрізняється в офіційних, аналітичних, суспільно-політичних і бізнес-виданнях (у друкованих версіях останніх інформація щодо Дня незалежності взагалі відсутня) не лише за характером, але й за тональністю інтерпретації. Це дає підставу стверджувати, що відсутність домінуючої кількості значень / інтерпретацій Дня незалежності як політичного свята, які збігаються, трансльовані друкованими ЗМІ України, не дає можливості говорити про високий рівень засвоєння українським суспільством змісту Дня незалежності як політичного свята.

На тлі незначного інформаційного супроводу Дня незалежності друкованими ЗМІ України ще менша кількість інформації стосується Дня Державного прапора (23 серпня) та Дня Конституції (29 червня). Чималий потенціал цих політичних свят у символічній репрезентації громадянських ідентичностей друкованими ЗМІ фактично не використовується. Наприклад, інформація про День Державного прапора, зазвичай, обмежується стандартною фразою: «День Державного Прапора відзначається щорічно 23 серпня. На честь свята відбувається здійснення комплексу урочистих заходів ...» [61]. І тільки в окремих випадках на сторінках періодичних видань знаходимо інформацію, яка спонукає замислитися над тим, яке значення має прапор України для кожного громадянина, що він символізує і як пов’язує громадянина з державою. Журналісти «Дня» справедливо констатують, що «в Україні сьогодні немає культу національного Прапора. А заяви від деструктивних політиків про те, що символи незалежності країни потрібно змінити, ще більше підривають віру в них. Адже прапор треба любити! Прапор треба поважати! Прапор треба оберігати!» [16].

Подібна ситуація спостерігається й з інформаційним супроводом святкування Дня Конституції. Зауважимо, що День Конституції України менше 40 % громадян України визнають справді великим святом (5,0 %) або звичайним святом, як і інші офіційні свята (32,9 %); для 41,2 % – це не свято, а звичайний вихідний день; 11,7 % не визнають День Конституції святом та вважають, що цей день повинен бути робочим [74]. На тлі постійної «гри з Конституцією» в політичному процесі, друк в «Урядовому кур’єрі» матеріалів, які вважають можливим довільну інтерпретацію символічного навантаження Основного Закону (*«Що таке Конституція для кожного з нас? На перший погляд, просте запитання. Аж ні. Гадаю, кожен дасть свою обґрунтовану відповідь. Політики розкажуть про внесок у творення Основного Закону країни. Науковці зосередяться на тлумаченні та історичних паралелях. Відповіді пересічних громадян теж будуть різними. Вони не збігатимуться, приміром, у тих, хто має роботу, і безробітних»* [41]) та оцінюють День Конституції як свято «справді з тривожним присмаком» [41], навряд чи є сенс узагалі шукати символи громадянської ідентичності, яка фактично заперечується.

На відміну від політичних свят, які не супроводжують політичне життя країни та громадянина щодня, прапор, гімн і герб є символами, що «стабілізують наше почуття колективної ідентичності» [81, с. 16]. Отже, щодня виконують функцію символічної репрезентації громадянської ідентичності. Прапор, герб та гімн України є тими політично значимими об’єктами індивідуального сприйняття, які формують і регулюють відносини між громадянином та політичною системою шляхом пробудження інтересу до політики, який є невід’ємною частиною громадянської ідентичності. Загалом, українці позитивно ставляться до символічних атрибутів незалежної

Української держави: Прапором України пишаються 26,3 %, Гербом України – 24,9 %, Гімном України – 22,5 % та позитивно ставляться – відповідно, 66,8, 64,8, 53,9 % [75].

Про важливість офіційних атрибутів державності як символів репрезентації громадянської ідентичності свідчить і Указ Президента України П. Порошенка від 23 серпня 2014 р. «Про деякі заходи щодо унормування питань опису, порядку використання і захисту державних символів України» [66]. Цим Указом Кабінету міністрів України доручається з метою прискорення унормування відповідно до Конституції України порядку використання й захисту державних символів України, виховання у громадян поваги до цих символів підготувати та внести в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроект про опис, порядок використання і захист державних символів України; розробити та затвердити заходи щодо популяризації державних символів України, виховання поваги до них у суспільстві та забезпечити реалізацію цих заходів; урегулювати вимоги щодо використання на території України державних символів іноземних держав, обмежень, заборони використання символіки тоталітарних та інших недемократичних режимів, самопроголошених квазідержавних утворень, терористичних, сепаратистських організацій чи груп.

Одним із суб'єктів виховання в громадян поваги до державних символів і тим самим актуалізації громадянської ідентичності є друковані ЗМІ. Характер символічної репрезентації громадянської ідентичності в друкованих ЗМІ є відображенням процесу використання символічних ресурсів влади для її легітимації та особливостей формування й ствердження рамок політичних дій громадян. Дієвість політичної символіки визначається насамперед тим, якою мірою вона сприяє визнанню громадянами реального політичного порядку. Для друкованих ЗМІ особливе значення має факт щодо того, що чим більш абстрактним є політичний символ, тим ширшим є поле його метафоричного подання й інтерпретації. Водночас, незважаючи на те, що йдеться про політичні символи найвищого рівня, сучасні медіа можуть удаватися до їх інтерпретації, виходячи з принципів редакційної політики. Прелімінарний огляд визначеного в дослідженні спектра друкованих ЗМІ України дає підставу стверджувати, що рейтинг згадувань державних символів як репрезентантів громадянської ідентичності є таким: Прапор України – 238 згадувань, Гімн України – 192 згадування, Герб України – 37 згадувань. Суттєво менша кількість згадувань герба України пояснюється, на нашу думку, тим, що до сьогодні Україна має лише малий Герб.

Використання методу критичного дискурс-аналізу дало змогу встановити, що в символічній репрезентації громадянської ідентичності за допомогою апеляції до офіційних атрибутів державності медіа-дискурс друкованих ЗМІ чітко поділяється на два періоди в рамках визначених хронологічних меж дослідження (2010–2014 рр.): перший період датується 2010 – кін. 2013 рр.; другий – кін. 2013 – до сьогодні, де подією, що їх розмежовує, є *Революція Гідності*.

Використання Прапора України як маркера символічної репрезентації громадянської ідентичності на сторінках друкованих ЗМІ у період 2010 – кін. 2013 рр. відбувалося *по-перше*, через звернення до історії використання Українського прапора, яка переважно не виходить за межі періоду незалежності України. Зокрема, ідеться про використання української символіки ще до проголошення незалежності на міжнародному рівні («ще до проголошення незалежності, 1990 р., депутатів В'ячеслава Чорновола і Михайла Гориня приймав міністр оборони США Дік Чейні. ... У міністерстві оборони США, до речі, того дня [1990 р.] вперше замайорів український прапор ...» [11]) або про її використання як символу української громадянськості під час процесів перебудови [28].

По-друге, Прапор України як маркер символічної репрезентації актуалізував друкованими ЗМІ через його позиціонування як символу визнання досягнень України. Досягнення України та українців, що символічно підкріплювались офіційним символом держави, переважно стосуються визнання на міжнародному рівні («На честь нашого співвітчизника [головний лікар Чернігівського обласного протитуберкульозного диспансеру, отримав одну з найпрестижніших в Азії премій — премію миру Гузі] в Манілі, столиці Філіппін, підняли український прапор» [59]; «на церемонії нагородження з гордістю піднімали прапор своєї країни щоразу, коли вручали медаль товаришеві по команді [На престижному інтелектуальному чемпіонаті серед представників 97 країн українські школярі посіли 16-те місце у світі і 3-тє в Європі]» [36]; «Уявіть, що плакатами зі словом «Україна» була обклеєна вся французька провінція! У центрі кожного містечка на флагштоку майорів український прапор.

Наприклад, у самому центрі Коньяку, поряд із пам'ятником королю Франсуа I, – український прапор» [25]; «З першого слова кілька сотень людей підхоплювали гімн ... пишалися тим, що в руках у нас прапор тих самих кольорів, під якими виходить в ринг неперевершений чемпіон хевівейту» [46] «Скромний молодий винахідник зізнається, що український прапор на нагородженні розгортав з гордістю» [47]) та фактично не стосуються досягнень українців, котрі не виходять за межі України («на високій башті якого [історико-культурний комплекс *Замок Радомисль*] майорить український прапор і періодично дзвонить дзвін» [20]). На нашу думку, це є підставою, щоб стверджувати, що в період 2010 – кін. 2013 рр. офіційна влада не була зацікавлена у встановленні емоційного зв'язку між державною та громадянином на символічному рівні, що опосередковано вказує на відсутність потреби у ствердженні громадянських ідентичностей, які, імовірно, розумілися як загроза існуючому політичному режиму та системі влади. Відповідно, відсутність інформаційних приводів не давала можливості друкованим ЗМІ України подавати відповідну інформацію.

По-третє, нечисленна частка публікацій в ЗМІ України засвідчує те, що Прапор України виконує функцію громадянської ідентифікації, є чинником пробудження / актуалізації громадянських ідентичностей на символічному рівні. Ситуації, у яких це відбувається, стосувались абсолютно різних аспектів саме буденного, а не політичного життя українців, зокрема (1) *початку навчального року* («Ось підняли національний прапор, усі виструнчилися, зазвучав гімн. Скажу без іронії: від несподівано прекрасної його мелодії на тлі всієї цієї суєти защипало в очах. І зів'яла гордість, бита поганими дорогами, відвертим пофігізмом чиновників усіх мастей, принизливим побутом, ворухнулася десь у сонячному сплетінні: ми – українці» [54]); (2) *розв'язання екологічних проблем* («Вже о 4-й ранку 21 травня міліція, застосовуючи силу, іноді надмірну, намагалася розігнати захисників дерев, аби не заважали вирубці. ... Усі мали тільки зелені стрічки і єдиний прапор – Національний прапор України» [18]); (3) *туризму* («Хіба можна побувати на Буковині і не добратися до Верховини! Автобус накручує петлі гірського серпантину. Зупинка. ... Хазяї вже здалеку вітають нас, розгорнувши синьо-жовтий прапор. Свої!» [60]); (4) *повсякденності* («... громадянин провінційного Щорса (Чернігівська область) Павло Семененко щодня встановлює на своїй садибі синьо-жовтий прапор. ... Досить приємне відкриття чекало на мене в містечку Старий Крим [АРК]. Там Державний Прапор високо майорить над садибою Олексія та Людмили Супрунів. Його видно здалеку, тому всі місцеві жителі знають: тут живуть українці» [27]). Наведені приклади наочно демонструють, що поряд із позицією політичного режиму щодо виведення Прапора України як політичного символу за межі громадянської ідентичності, звуження його функцій тільки до рівня зовнішньополітичної ідентичності України, українці продовжували його використовувати для маркування власної громадянської ідентичності. На нашу думку, поширення ЗМІ інформації про такі приклади у 2010–2013 рр. можна визначити як підтримку громадянських ідентичностей.

По-четверте, у друкованих ЗМІ України періоду 2010 – кін. 2013 рр. представлені численні публікації, у яких ідеться про необхідність захисту Державного прапора України як символу громадянської ідентичності, по-перше, як це не болісно, *від власної влади та органів місцевого самоврядування* – «У низці сіл під Одесою на будинках сільрад вивішено прапор Партії регіонів. Поруч із державним прапором [інакше й бути не може, тому що в сільській раді всі за Партію регіонів]» [40], навіть незважаючи на протести селян; «На жаль, сьогодні Національний Прапор для херсонців не має великого значення. У цьому, передусім, провина керівництва міста, яке налаштоване не на культивування національних цінностей, а на заробляння грошей» [28]; «...українська депутатська меншість підтримала угорську більшість у цьому делікатному питанні [щодо угорського гімну]. Тим більше що угорський національний прапор, поряд з українським, а також прапором Берегівського району майорить на будівлі райдержадміністрації й райради вже багато років [обласна прокуратура жодних порушень у цьому не виявила]» [33]; по-друге *від зовнішніх «сатирів»*: «Суспільство великодушно прощає і російського блязня, який публічно називає Державний прапор «трусами Ющенка» [«Це що – те, що від Ющенка лишилося?...» **Зал аплодує...**] [9], й американського сатира, який дозволяє собі привселюдно мочитися на символ країни» [49]; по-третє, від спроб заміни: «Чотири роки тому колишній бютівець Олег Антипов ... зареєстрував у секретаріаті Верховної Ради свій перший законопроект. У якому пропонував змінити Державний прапор України» Державний прапор України. Кольори залишити тими самими, але смуги поміняти місцями – жовту зробити верхньою, а синю – нижньою» [35]; «Як справжньому комуністові,

Олександр Володимировичу значно ближчий червоний колір, що на державному прапорі зараз не представлений узагалі. ... Спочатку Голуб запропонував внести до Основного Закону поправку про червоний прапор. А тепер ось – про малиновий» [35]. Відсутність офіційної реакції української влади на поширену у ЗМІ інформацію, яка вказує фактично про порушення законодавства України (маємо на увазі перші два випадки), ще раз підтверджує, що режим Януковича не був зацікавлений у символічній репрезентації громадянської ідентичності за допомогою офіційних атрибутів держави. Щодо спроб замінити кольори української державної символіки, то, на нашу думку, варто розробити й затвердити спеціальне законодавство про державні символи України, що цілком можливе після ухвалення Великого державного Герба України.

Із початком *революції гідності*, медіа-дискурс друкованих ЗМІ щодо символічної репрезентації громадянської ідентичності за допомогою офіційних символів наповнився новим змістом. Найчастіше, ЗМІ друкували інформацію, об'єднану ідеєю *Прапор України – це символ політичного суверенітету та громадянської належності до української нації*. Найбільш узагальнені визначення жовто-блакитного прапора як символу громадянської ідентичності – «Люди вийшли не за політиків. Там не майорів прапор певної партії. Домінував синьо-жовтий колір» [25]; «Цей рік став для українців роком набуття державними символами реального сенсу. Сьогодні за синьо-жовтим стягом стоять справжні герої, справжні події, справжнє емоційне і смислове переродження. Ми стали нацією» [12]; «Так само, як канадці, народ України включає в себе велике розмаїття національностей та вірувань. Утім, спільним знаменником, який їх єднає, є їхня країна, її суверенітет і державний прапор» [5] – розкриваються через розуміння прапора як:

(1) *символа належності території до України*: «Сьогодні на всіх адміністративних будівлях міста Маріуполя вже вивішують українські прапори. Насамперед такий прапор було вивішено на Маріупольській міській раді ...» [30]; «у нас зустріч із Борисом Філатовим. ... що збунтувався і наприкінці січня перший у Дніпрі вивісив український прапор. І прапор ЄС» [24];

(2) *символа належності до Ми – громадяни і патріоти України та дистанції з Вони (Вороги) – загарбники чи їх прибічники*, у яких інший прапор, а й отже, інша громадянська ідентичність: «Мені неприємно дивитися, коли по Луганську висять прапори іншої держави, коли мені кажуть, що жовто-блакитний прапор – це символ фашистів, і України ніколи існувало» [22]; «Якщо тримаєш український прапор, ти – ворог [Севастополь]. Тепер проукраїнські люди бояться на вулицю виходити» [17]; «Ми зняли прапор України у дворі школи [Севастополь] ... Не тому, що так наказали, а тому, що страшно. Не можу собі уявити, що на лінійці наприкінці навчального року виноситимуть уже не рідний, синьо-жовтий, а прапор Росії. Я не звикну до цього» [37];

(3) *інструменту унаочнення громадянських ідентичностей*: «у Санкт-Петербурзі «українська художниця Марія Куликовська ... накрилася синьо-жовтим прапором та півгодини лежала на сходах мов нежива» [45];

(4) *символу вірності громадянському обов'язку*: «... побили під час спроби захистити український прапор на будівлі УВС Горлівки. На щастя, він залишився живим і продовжує керувати правоохоронцями з лікарняного ліжка [71]; «Присягу складають один раз. Доки тут висить український прапор, я виконуватиму свій обов'язок...» [56];

(5) *геополітичного маркера громадянської позиції*: «В якусь мить львівська молодь прозріла, що синій прапор із 12-ма золотими зірочками – це їхній рідний прапор. І що синьо-жовтий стяг нічого не означає сам по собі – якщо поруч немає прапора Євросоюзу» [14]; «Європейський Союз для багатьох на Південному Сході став ірраціональним образом. І це – образ зла. І коли одні малюють єдину Україну і носять стрічечки з українською і євросоюзівською символікою – інші під оплески й улюлюкання спалюють прапор Євросоюзу, скидають українські і піднімають на адмінбудівлях російські триколори, пояснюючи це тим, що в МС нібито немає свого прапора» [8].

Подібні тенденції в змінах смислового навантаження громадянських ідентичностей є характерними й під час звернення до Державного Гімну України як маркера символічної репрезентації ідентичностей. Якщо до кінця 2013 р. Гімн України згадувався на сторінках друкованих ЗМІ в контексті доречності його змісту («Знаєте, який твір був би найкращим гімном України? “Реве та стогне Дніпр широкий...” Тараса Шевченка. І за музикою, і за змістом – це справжній гімн. ... Може, слід було б змінити гімн України? Попри всю повагу до нього, ви мені вибачте... Ми що, “вмирати” налаштувалися? Чи хтось чекає нашої смерті? І про яких “воріженьків»

мовиться? Де – одвічна українська доброта, глибина, філософія народна?.. Натомість – смерть, вороги... А хіба нормально – сваритися зі своїм сусідом? Просто не треба бути слугою – і втрачати свою гідність...» [23]) чи *в контексті неповаги до нього*, яку доводиться тільки констатувати («9 вересня 17 червня депутатський корпус [Берігівської районної ради] майже одностайно висловився за виконання перед початком кожної сесії як українського, так і угорського гімнів» [32]; «Попри те, що «православну» частину інавгурації постаралися не акцентувати, вона стала чи не найбільш обговорюваним епізодом посвяти нового президента. Поряд із тим, як він НЕ співав гімн» [73]), то з кінця 2013 р. ситуація радикально змінюється. Подібно до прапора України, Гімн стає:

– *символом української громадянської позиції* («всю зиму виходили до пам'ятника Шевченку [Луганськ] читати українські вірші і співати гімн» [21]; «пригадайте сміливий вчинок юних нахімовців, які під час перепідпорядкування Севастопольської військово-морської академії Російській Федерації на знак протесту заспівали гімн України...» [52]; «... на кожен десяток поламаних мужиків-моряків, готових переприсягнути агресорові, завжди знайдеться десяток незломлених хлоп'ят-курсантів, які відважно співають наш гімн на святі їхньої ганьби. Як це було 20 березня в морській академії в Севастополі» [50];

– *боротьби за громадянське Ми* («З 18-ї сотні важко поранили бійця. Його несли на ношах, а він до останнього подиху викрикував Гімн України» [55]; «... саме на Майдані наша національна ідея реалізовується практично: об'єднавчого значення набувають національні символи – ми співаємо гімн, за стрічками кольорів національного прапора впізнаємо однодумців ...» [38]; «Наприклад, на одному з мітингів донецького Євромайдану опоненти обзивали учасників протесту «фашистами» за те, що ті співали національний гімн»;

– *упізнаванням маркером громадянської ідентичності українців* («Шанувальники «Ляпіса Трубецького» перед початком його концертів у Донецьку й Луганську коротають час в очікуванні свого кумира, виспівуючи український гімн» [70]; «Це Ви співаєте Гімн України разом з нашою збірною з футболу, яка теж, нарешті (!!!), повним складом співає його вголос. Я чув це» [7]).

Попри відсутність великого Герба України, його використання в процесі символічної репрезентації громадянських ідентичностей на сторінках друкованих ЗМІ є обмеженим, на що вказує назва більшості статей, надрукованих під назвами «Який Державний Герб потрібен Україні» [51] чи «До питання про символіку Герба України» [68], у яких указується на неухважність влади до цієї проблеми.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, громадянська ідентичність формується не лише за рахунок тих смислів, які свідомо поширюються інституціоналізованими суб'єктами політичного процесу чи різноманітними каналами політичної комунікації. Важлива роль у цьому процесі належить пасивному спогляданню символічних атрибутів держави, що відбувається щодня впродовж тривалого часу. Оцінюючи в цілому символічну репрезентацію громадянської ідентичності на сторінках друкованих ЗМІ України, варто наголосити, що (1) офіційні, аналітичні, масові та бізнес-видання суттєво відрізняються між собою за формами й характером символічної репрезентації громадянської ідентичності, однак їхньою спільною рисою є відсутність домінування позитивних оцінок політичних свят, навіть у 2014 р. – більшість надрукованої інформації має проблемний характер; (2) найбільше спільних рис у символічній репрезентації громадянської ідентичності в друкованих ЗМІ України віднайдено щодо Державного Прапора України та Державного Гімну України, які після листопада 2013 р. набули однозначної репрезентації як символу громадянської ідентичності; (3) бізнес-видання звертають мінімальну увагу на репрезентацію громадянських ідентичностей не лише на символічному рівні, який вимагає достатньо високого рівня емоційного включення, але й на рівні звернення до раціонального, зокрема через традиційну для них тему економічних інтересів.

Джерела та література

1. 22 миттєвості новітньої України // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 153. – 23 серп.
2. Азаров М. 3 Днем Незалежності, Україно! / М. Азаров // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 154. – 23 серп.
3. Азаров М. 3 Днем Незалежності, Україно! / М. Азаров // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 153. – 23 серп.
4. Азаров М. 3 Днем Незалежності! / М. Азаров // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 152. – 23 серп.

5. Баїрд Дж. Втрачені життя не повинні бути марними / Дж. Баїрд // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 7. – 28 лют.
6. Белов О. Герб України — які ідеї він містить у собі? / О. Белов, Г. Шаповалов // Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 8. – 2 берез.
7. Вакарчук С. Звернення до молодих / С. Вакарчук // Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 46. – 6 груд.
8. Ведернікова І. Південний Схід: гілка дерева нашого / І. Ведернікова, Ю. Мостова, С. Рахманін // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 14. – 18 квіт.
9. Вергеліс О. Порча державної совісті (про прапори і «подонків») / О. Вергеліс // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 19. – 27 трав.
10. Вітання Президента України Віктора Януковича з нагоди 20-ї річниці Незалежності України! // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 154. – 23 серп.
11. Войтко А. Кабінет з вікнами на Білий дім / А. Войтко // Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 42. – 15 листоп.
12. Гаврилюк А. Воля до волі, або як набувають сенсу державні символи / А. Гаврилюк // День. – 2014. – 22 серп. – № 155.
13. Данкевич М. Перш за все потрібно преображення людини, її мислення і дії / М. Данкевич // День. – 2013. – № 150.
14. Дроздов О. Листопадовий зрив Євро Львова / О. Дроздов // Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 47. – 13 груд.
15. Ештон К. Європейський вибір України вимагає конкретних дій / К. Ештон // День. – 2013. – № 150.
16. Завтра – День Державного Прапора // День. – 2012. – № 148. – 22 серп.
17. Закагайло О. «Катитесь во Львов, если так любите Украину!» / О. Закагайло // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 9. – 14 берез.
18. Захаров Є. Нагородження винних і покарання безвинних? / Є. Захаров // Дзеркало тижня. Україна. – 2010. – № 26. – 9 лип.
19. Івкова К. «Діставши можливість вільно мислити, ми не навчилися культури мислення» / К. Івкова // День. – 2013. – № 150.
20. Ілюшина І. Дім усіх святих. Український лікар зібрала найбільшу колекцію ікон і відродила замок під музей для них / І. Ілюшина // Кореспондент. – 2012. – № 26. – 6 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/journal/1370539-korrespondent-dim-usih-svyatih-ukrayinskij-likar-zibrala-najbilshu-kolekciyu-ikon-i-vidrodila-zamok>
21. Касьяненко С. «Мистецтво» жити в Луганську: поміж музою й війною / С. Касьяненко // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 23. – 27 черв.
22. Качкан А. Врятувалися. Три історії українських біженців / А. Качкан // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 23. – 27 черв.
23. Кіпніс О. Співак Анатолій Кочерга: «Може, варто було б змінити гімн України?» / О. Кіпніс // Дзеркало тижня. Україна. – 2010. – № 8. – 26 лют.
24. Ковальова О. Борис Філатов: «Дніпропетровськ виглядає так, ніби він уперше закохався» / О. Ковальова // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – 27 черв. – № 23.
25. Константинова К. «Голос Майдану» Євген Нищук: «Дві революції на одне життя – це багато» / К. Константинова // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 1. – 17 січ.
26. Константинова К. Письменник Андрій Курков: «У свідомості Заходу Femem укоренилися як символ нової України» / К. Константинова // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 44. – 30 листоп.
27. Лашенко С. Від півночі до півдня. Державний Прапор на обійсті. За покликом серця / С. Лашенко // День. – 2012. – № 149.
28. Лубчак В. Херсон. «Прапор купили в Народному русі України за 3 карбованці 50 копійок» / В. Лубчак // День. – 2012. – № 148.
29. Лучик Ю. Левко ЛУК'ЯНЕНКО: «24 серпня 1991 року українська нація поставила величезний знак оклику, досягнувши того, за що боролася протягом попередніх семи століть» / Ю. Лучик // День. – 2013. – № 150.
30. Маріуполь став тимчасовою столицею Донбасу // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 21. – 13 черв.
31. Семенченко М. Жест не політичний, а естетичний / М. Семенченко, Т. Козирєва, І. Антипенко // День. – 2012. – № 148. – 23 серп.
32. Мартин В. Війна гімнів / В. Мартин // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 33. – 16 верес.
33. Мартин В. Подарунок для ультраправих. Рішення Берегівської районної ради про виконання на сесіях національного гімну Угорщини вкотре загострило «угорське питання» на Закарпатті / В. Мартин // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 23. – 24 черв.
34. Мостова Ю. На фарбу? / Ю. Мостова // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 29. – 21–29 серп.

35. Мустафін О. Несвоєчасний фен-шуй / О. Мустафін // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 23. – 24 черв.
36. Онищенко О. Діти виграли, а Україна? / О. Онищенко // Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 30. – 22 серп.
37. Онищенко О. Заручники / О. Онищенко // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 11. – 28 берез.
38. Павлюх М. Феномен українського Майдану: історична й генетична пам'ять / М. Павлюх // Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 49. – 27 груд.
39. Палій О. Незалежність — щоб творити добро / О. Палій // День. – 2013. – № 150.
40. Перстньова Н. Чужі тут не ходять / Н. Перстньова // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 27. – 10 серп.
41. Петрушенко М. Сила закону – в його дієвості / М. Петрушенко // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 115. – 27 черв.
42. Постанова Верховної Ради України «Про День незалежності України» № 2143-ХІІ від 20 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 20. – Ст. 279.
43. Постанова Президії Верховної Ради України «Про відзначення Дня незалежності України» № 2564-ХІІ від 22 липня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 39. – Ст. 585.
44. Постанова Президії Верховної Ради України та Президії Кабінету Міністрів України «Про відзначення Дня незалежності України» № 3410-ХІІ від 4 серпня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 38. – Ст. 382.
45. Прокопенко М. «Це синьо-жовтий прапор! Терміново кличте міліцію!» / М. Прокопенко // День. – 2014. – № 122.
46. Прядко І. Відлуння ударів. Враження від протистояння Кличка з Поветкіним / І. Прядко // Кореспондент. – 2013. – № 40. – 11 жовт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/journal/1614541-korrespondent-vidlunnya-udariv-vrazhennya-vid-protistoyannya-klichka-z-povetkinim>
47. Прядко І. Розумники і розумниці. Вітчизняні вундеркінди завоюють світовий науковий олімп / І. Прядко // Кореспондент. – 2013. – № 32. – 17 серп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/journal/1386085-korrespondent-rozumniki-i-rozumnici-vitchiznyani-vunderkindi-zavoyuyut-svitovij-naukovij-olimp>
48. Рахманін С. 20 років самотності / С. Рахманін // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 29. – 19 серп.
49. Рахманін С. Про роль зухвалості в історії / С. Рахманін // «Дзеркало тижня. Україна». – 2013. – № 30. – 22–30 серп.
50. Рахманін С. Свої / С. Рахманін // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 10. – 21 берез.
51. Редько В. Який Державний Герб потрібен Україні / В. Редько // Дзеркало тижня. Україна. – 2010. – № 18. – 14 трав.
52. Розвадовська О. Діти'14: нериторичні запитання до дорослих / О.Розвадовська // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 19. – 30 трав.
53. Розпорядження Президента України «Про відзначення 6-ої річниці незалежності України» № 230/97-рп від 4 червня 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/230/97-%D1%80%D0%BF>
54. Савінова В. «А шарик летит...» або Сумбурні роздуми на першOVERесневій лінійці / В. Савінова // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 33. – 21 верес.
55. Савченко В. У війни не жіноче обличчя? / В.Савченко // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 8. – 6 берез.
56. Савченко В. Захисниці вітчизни / В.Савченко, С.Клепс, К. Трутько // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 8. – 6 берез.
57. Свентах А. Телеканали забули про День Незалежності? Спеціальні програми до 24 серпня готують лише Перший Національний та «Інтер» / А. Свентах // День. – 2013. – № 150. – 23 серп.
58. Сірук М. «Україна остаточно відірвалася від «руського мира» / М.Сірук // День. – 2014. – № 155. – 22 серп.
59. Скрипник О. Академік Валерій Запорожан: «Клонування може бути небезпечнішим за водневу бомбу» / О. Скрипник // Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 34. – 20 верес.
60. Смаль О. Любіть Буковину! / О. Смаль // Дзеркало тижня. Україна. – 2010. – № 47. – 17 груд.
61. Сьогодні Україна святкує День Державного Прапора // День. – 2013. – № 150. – 23 серп.
62. Тримбач С. «Держава/недержав» / С. Тримбач // День. – 2014. – № 155. – 22 серп.
63. Указ Президента України «Про відзначення 15-ї річниці незалежності України» № 592/2006 від 3 лип. 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/592/2006>
64. Указ Президента України «Про відзначення 16-ї річниці незалежності України» № 585/2007 від 3 липня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/585/2007>

65. Указ Президента України «Про відзначення 22-ї річниці незалежності України» № 198/2013 від 8 квітня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/198/2013>
66. Указ Президента України «Про деякі заходи щодо унормування питань опису, порядку використання і захисту державних символів України» № 667/2014 від 23 серпня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/18000.html>
67. Указ Президента України Про відзначення 23-ї річниці незалежності України 21 липня 2014 року № 608/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/608/2014>
68. Цуркін В. До питання про символіку Герба України / В. Цуркін // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 13. – 6 квіт.
69. Шангіна Л. Незалежність країни на тлі й напередодні / Л. Шангіна // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 29. – 22–31 серп.
70. Шибалов Є. Донбас: українська весна / Є. Шибалов // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 12. – 4 квіт.
71. Шибалов Є. Кривавий рахунок. Жертви сепаратистів / Є. Шибалов // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 15. – 25 квіт.
72. Шпарик В. Незалежність України — найдорожчий скарб народу / В. Шпарик // День. – 2013. – № 150.
73. Щоткіна К. «Особиста справа» президента / К. Щоткіна // Дзеркало тижня. Україна. – 2010. – № 8. – 26 лют.
74. Як Ви ставитеся до Дня Конституції України? (динаміка, 2003-2008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=150
75. Як Ви ставитеся до наведених атрибутів незалежної української держави? (динаміка, 2011–2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=779
76. Як Ви ставитеся до свята — Дня Незалежності України? (динаміка, 2002–2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=321
77. Як Ви ставитеся до свята — Дня Незалежності України? (регіональний розподіл), 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=478
78. Як на ваше життя вплинула незалежність держави? Опитування «Урядового кур'єра» // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 152. – 23 серп.
79. Янукович В. Двадцять років України: Наш шлях лише починається / В. Янукович // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 29. – 19 серп.
80. Яценюк П. З Днем Незалежності, Україно! Шануймося, бо ми того варті! / П. Яценюк // Урядовий кур'єр. – 2014. – 23 серп. – № 154.
81. National day's: constructing and mobilizing national identity / Ed. By McCrone D. and McPherson G. – N.Y. : Palgrave Macmillan. – 2009. – 288 p.
82. Sarcinelli. – 1987. – S. 86.

Ротар Наталья. Символическая репрезентация гражданской идентичности в печатных СМИ Украины. В статье определены особенности процесса символической репрезентации гражданской идентичности на страницах печатных СМИ Украины. Установлено, что официальные, аналитические, массовые и бизнес-издания существенно различаются по формам и характеру символической репрезентации гражданской идентичности, однако их общей чертой является отсутствие доминирования положительных оценок политических праздников. Общие принципы в символической репрезентации гражданской идентичности используются печатными СМИ Украины по отношению к Государственному флагу Украины и Государственному гимну Украины, которые после ноября 2013 однозначно позиционировались как символ гражданской идентичности. Бизнес-издания обращают минимальное внимание на репрезентацию гражданских идентичностей не только на символическом уровне, который требует достаточно высокого уровня эмоционального включения, но и на уровне обращения к рациональному, в частности путем обращения к традиционной для них теме экономических интересов.

Ключевые слова: гражданская идентичность, символическая репрезентация, печатные СМИ Украины, политический праздник, политический символ.

Rotar Natalia. Symbolic Representation of Civic Identity in Ukrainian Print Media. In the article was investigated the process of symbolic representation of civic identity in the pages of the Ukrainian print media in Ukraine. The process of symbolic representation of civil identity in the media is understood as their ability, based on the communication strategies of media discourse to present the image of our country through political symbols that provide clear images of civil identity.

The structure of used information provided a set of four groups of media, which differ thematic focus and target audience: first, it's official edition («The Voice of Ukraine», «Governmental Courier»); Second, analytical publications

(«Mirror of the Week»); Thirdly, the publications («Focus», «Reporter», «...» information that chronologically covered the representation of civic identity were called Day), which is a tool of symbolic power contributes not only to the formation but also attributes of statehood (flag of Ukraine and interpreted characters are the foundation).

It was found that the official, analytical symbolic representation of civic identity, holidays. General principles in the symbol of the state flag of Ukraine and the State Anthem symbol of civic identity. Business public only on a symbolic level, which requires a management, in particular by reference

Key words: civic identity, symbolic symbol.

УДК 327:32

Форми осми

У статті проаналізовано розробки з питань форм. Апологетика глобалізації має різні ідеології глобалізмом. Протилежну глобалізові ідеологію контрглобалізм. Зазначено, що глобалізація та світового розвитку, тоді як глобалізм й антиглобалістичні ідеологічні надбудови) відображають зазначені досвіду та не збігається з результатом практичних без доказів і раціонального осмислення, називаючи найважливіших компонентів глобалізації, презентовані критеріїв глобальної свідомості можна віднести. Підкреслено, що раціональний зміст глобальної глобалістикою, яка виявляє сутність процесів глобалізації найгостріших соціальних проблем, спричинених глобалізацією, дотримуються тих чи інших ідеологічних розбіжності між прихильниками чи противниками наукових концептах, які ще тільки складаються, громадській думці.

Ключові слова: антиглобалізм, альтерглобалістична ідеологія.

Постановка наукової проблеми та її значення: підтримки глобального поступу є не лише аналіз сьогоденні форм осмислення глобалізації. Гармонізація поступу потребує розвитку різнопланових комунальних визначеній системі норм і цінностей. Саме тому розвитку, доречно, передусім, звернутися до характеру, який ляється й постає перед громадськістю, і